

T.C
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
DEONTOLOJİ VE TIP TARİHİ ANABİLİM DALI

**KOZAN YÖRESİ FLORASINDAKİ TIBBİ BİTKİLER
VE BUNLARIN HALK TIBBINDA KULLANILIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ecz. Özgür Kıran

DANIŞMANI
Prof. Dr. İlder Uzel

ADANA 2006

KABUL VE ONAY FORMU

Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Çerçevesinde yürütülmüş olan “KOZAN YÖRESİ FLORASINDAKİ TIBBİ BİTKİLER ve BUNLARIN HALK TIBBİNDA KULLANILIŞI” adlı çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 27 Aralık 2006

Prof. Dr. İter Uzel
Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi
Deontoloji ve Tıp Tarihi A.D.
Jüri Başkanı

Yar. Doç. Dr. Selim Kadioğlu
Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi
Deontoloji ve Tıp Tarihi A.D.
Raportör

Yar. Doç. Dr. Refiye Şenesen Okuşluk
Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yukarıdaki tez, Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

ÖNSÖZ

Günümüz dünyasında tıbbi bitkiler, folklorik tıbbın ve alternatif tıbbın temel tedavi aracı olmanın yanı sıra bir ölçüde çağdaş bilimsel tıbbın ilgi alanına da girmiş bulunmaktadır. Bu bitkilerin hastalıklardan kurtulma veya daha sağlıklı olma yolunda kullanımına yönelik ilgi giderek daha geniş kitlelere mal olmaktadır. Bu ilgi artışına bağlı olarak tıbbi bitki üretimi, işlenmesi ve satışı giderek büyüyen bir sektör halinde ortaya çıkmaktadır.

Bu tez çerçevesinde, belirli bir yörenin florasında yer alan tıbbi bitkilerin saptanmasına ve yöre halkının bunları ne kadar tanıyıp ne şekilde kullandığının belirlenmesine yönelik bir çalışma yürütülmüştür. Böyle bir çalışmanın bir yandan doğayı diğer yandan kültürü etüt etme özelliğini taşıdığını ve bu iki yönlü veri toplamadan orijinal bir senteze gittiğini vurgulamak uygun olacaktır.

Araştırmanın yürütüldüğü Kozan yöresinin seçilmesinde iki ana kriter etkili olmuştur. Bunlardan ilki, Orta Anadolu'yu Çukurova'dan ayıran Toros Dağları'nın hayvan ve bitki türlerinden yana kendine özgü zenginliğidir. İkincisi ise yörenin ulaşım ve iletişim olanakları sınırlı olan dağ köylerinde geleneksel uygulamaların birçok yere göre daha fazla hatırlanıyor ve sürdürülüyor olmasıdır.

Lisansüstü düzeyde tıp tarihi eğitimi alan bir eczacı olmamdan hareketle, konuyu bir yandan tıp tarihinin klasik reçeteleriyle diğer yandan etnobotanik etütleriyle bağlantılı şekilde ele aldım. Bu bağlamda kısmen etnobotanik-etnofarmakognozi araştırması özelliğini taşıyan alan çalışmamı, hem bu alanlara özgü literatürle hem de tarihsel tıbbın temel eserlerinden biri olan *Materia Medica*'da yer alan bilgilerle bütünleştirdim.

Öte yandan deneyimli bir amatör fotoğrafçı ve doğa yürüyüşçüsü olmam da çalışmaya önemli katkılar sağladı. Yürüyüş güzergâhı olarak yakından tanıdığım yöreyi, seçici bir dikkatle inceleyerek gezmekle ilginç bir deneyim yaşadım. Tezde yer alan fotoğrafların tümünü, bu çalışma çerçevesinde bizzat çekerek ilginç ve değerli bir koleksiyona sahip oldum.

Kuşkusuz bir tezin ortaya çıkışında, doğrudan ve dolaylı birçok katkının devreye girmesi söz konusudur. Bu bağlamda hem çalışmamın bilimsel alt yapısına katkıları; yöntem seçimi ve kaynak temini konularındaki yardımları ve destekleri için, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı başkanı ve danışmanım Prof. Dr. İlter Uzel'e, aynı birimde öğretim üyesi olan Yar. Doç. Dr. Selim Kadioğlu'na, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Farmakognozi Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Afife Mat'a hem de araştırmam boyunca gösterdikleri işbirliği ve konukseverlikten ötürü Kozan yöresi halkına içtenlikle teşekkür ediyorum.

Özgür Kıran
Adana, Aralık 2006

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
ŞEKİLLER DİZİNİ	vii
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
1.GİRİŞ	1
2.GENEL BİLGİLER	2
2.1. Anavarza	2
2.2. Dioskorides	4
2.3. Materia Medica	5
2.4. Tez Çalışmasında Yararlanılan Literatür Hakkında Bilgi Notu	7
3. KOZAN FLORASINDA SAPTANAN TIBBİ BİTKİLER	9
3.1. Alcea rosea	10
3.2. Allium cepa L.	11
3.3. Anthemis altissima L.	12
3.4 Arum dioscoridis	13
3.5. Brassica nigra L.	14
3.6. Centaurea iberica	15
3.7. Ceterach officinarum	16
3.8. Cistus creticus	17
3.9. Cyclamen coum Miller	18
3.10 Delphinium halteratum	19
3.11 Ecballium elaterium A.	20
3.12. Eriobotrya japonica	21
3.13. Eruca sativa Miller	22
3.14. Glycyrrhiza glabra L.	23
3.15. Laurus nobilis	24
3.16. Malva sylvestris L.	25
3.17. Matricaria chamomilla L.	26

3.18. <i>Mentha piperita</i> L.	27
3.19. <i>Nerium oleander</i> L.	28
3.20. <i>Nigella sativa</i> L.	29
3.21. <i>Olea europea</i> L.	30
3.22. <i>Opuntia ficus-indica</i> L.	31
3.23. <i>Papaver rhoeas</i> L.	32
3.24. <i>Petroselinum crispum</i> (Miller)	34
3.25. <i>Punica granatum</i> L.	35
3.26. <i>Rosa canina</i> L.	36
3.27. <i>Rubus caesius</i> L.	37
3.28. <i>Rumex acetosella</i> L.	39
3.29. <i>Silybum marianum</i> L.	40
3.30. <i>Thymus</i>	41
3.31. <i>Tribulus terrestris</i>	42
3.32. <i>Urtica dioica</i> L.	43
3.33. <i>Urtica urens</i> L.	45
3.34. Çalışma Sürecinden Enstantaneler	46
4. GENEL DEĞERLENDİRME	46
5. KAYNAKLAR	48
5.1. Kaynak Kitaplar	48
5.2. Kaynak Kişiler	49
6. EK: ÇALIŞMA SÜRECİNDEN ENSTANTANELER	50
7. ÖZGEÇMİŞ	54

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 - <i>Alcea rosea</i> (Fotoğraf: Özgür Kıran).	10
Şekil 2 - <i>Alcea rosea</i> (The Greek Herbal of Dioscorides).	10
Şekil 3 - <i>Allium cepa</i> L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	11
Şekil 4 - <i>Allium cepa</i> L. (The Greek Herbal of Dioscorides).	11
Şekil 5 - <i>Anthemis altissima</i> L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	12
Şekil 6 - <i>Arum dioscoridis</i> Sm. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	13
Şekil 7 - <i>Arum dioscoridis</i> Sm. . (The Greek Herbal of Dioscorides).	13
Şekil 8 - <i>Brassica nigra</i> L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	14
Şekil 9 - <i>Brassica nigra</i> L. (The Greek Herbal of Dioscorides).	14
Şekil 10 - <i>Centaurea iberica</i> (Fotoğraf: Özgür Kıran).	15
Şekil 11 - <i>Ceterach officinarum</i> DC. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	16
Şekil 12 - <i>Cistus creticus</i> (Fotoğraf: Özgür Kıran).	17
Şekil 13 - <i>Cyclamen coum</i> Miller (Fotoğraf: Özgür Kıran).	18
Şekil 14 - <i>Cyclamen coum</i> Miller (The Greek Herbal of Dioscorides).	18
Şekil 15 - <i>Delphinium halteratum</i> (Fotoğraf: Özgür Kıran).	19
Şekil 16 - <i>Delphinium halteratum</i> (The Greek Herbal of Dioscorides).	19
Şekil 17 - <i>Ecballium elaterium</i> A. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	20
Şekil 18 - <i>Ecballium elaterium</i> A. (The Greek Herbal of Dioscorides).	20

Şekil 19 - <i>Eriobotrya japonica</i> (Fotoğraf: Özgür Kıran).	21
Şekil 20 - <i>Eruca sativa</i> Miller (Fotoğraf: Özgür Kıran).	22
Şekil 21 - <i>Eruca sativa</i> Miller (The Greek Herbal of Dioscorides).	22
Şekil 22 - <i>Glycyrrhiza glabra</i> L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	23
Şekil 23 - <i>Glycyrrhiza glabra</i> L. (The Greek Herbal of Dioscorides).	23
Şekil 24 - <i>Laurus nobilis</i> (Fotoğraf: Özgür Kıran).	24
Şekil 25 - <i>Laurus nobilis</i> (The Greek Herbal of Dioscorides).	24
Şekil 26 - <i>Malva sylvestris</i> L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	25
Şekil 27 - <i>Malva sylvestris</i> L. (The Greek Herbal of Dioscorides).	25
Şekil 28 - <i>Matricaria chamomilla</i> L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	26
Şekil 29 - <i>Matricaria chamomilla</i> L. (The Greek Herbal of Dioscorides).	26
Şekil 30 - <i>Mentha piperita</i> L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	27
Şekil 31 - <i>Mentha piperita</i> L. (The Greek Herbal of Dioscorides).	27
Şekil 32 - <i>Nerium oleander</i> L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	28
Şekil 33 - <i>Nerium oleander</i> L. (The Greek Herbal of Dioscorides).	28
Şekil 34 - <i>Nigella sativa</i> L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	29
Şekil 35 - <i>Nigella sativa</i> L. (The Greek Herbal of Dioscorides).	29
Şekil 36 - <i>Olea europea</i> L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	30
Şekil 37 - <i>Opuntia ficus-indica</i> L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	31
Şekil 38 - <i>Papaver rhoeas</i> L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	32

Şekil 39 - Papaver rhoeas L. (The Greek Herbal of Dioscorides).	32
Şekil 40 - Petroselinum crispum (Miller) (Fotoğraf: Özgür Kıran).	34
Şekil 41 - Petroselinum crispum (Miller) (The Greek Herbal of Dioscorides).	34
Şekil 42 - Punica granatum L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	35
Şekil 43 - Rosa canina L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	36
Şekil 44 - Rubus caesius L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	37
Şekil 45 - Rubus caesius L. (The Greek Herbal of Dioscorides).	37
Şekil 46 - Rumex acetosella L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	39
Şekil 47 - Rumex acetosella L. (The Greek Herbal of Dioscorides).	39
Şekil 48 - Silybum marianum L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	40
Şekil 49 - Silybum marianum L. (The Greek Herbal of Dioscorides).	40
Şekil 50 - Thymus (Fotoğraf: Özgür Kıran).	41
Şekil 51 - Thymus (The Greek Herbal of Dioscorides).	41
Şekil 52 - Tribulus terrestris L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	42
Şekil 53 - Tribulus terrestris L. (The Greek Herbal of Dioscorides).	42
Şekil 54 - Urtica dioica L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	43
Şekil 55 - Urtica dioica L. (The Greek Herbal of Dioscorides).	43
Şekil 56 - Urtica urens L. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	45
Şekil 57 - Urtica urens L (The Greek Herbal of Dioscorides).	45
Şekil 58 - Dilekkaya köyünden görüntü. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	50

Şekil 59 - Fatma Güney. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	50
Şekil 60 - Anavarza Açık hava Müzesi. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	51
Şekil 61 - Anavarza Açık hava Müzesi. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	51
Şekil 62 - Anavarza Açık hava Müzesi. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	52
Şekil 63 - Sağkaya Kasabası. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	52
Şekil 64 - Anavarza Kalesi, Dede Eroğlu. (Fotoğraf: Özgür Kıran).	53

ÖZET

Kozan Yöresi Florasındaki Tıbbi Bitkiler ve Bunların Halk Tıbbında Kullanılışı

Çalışmamız Kozan bölgesindeki, özellikle Anavarza çevresindeki, tıbbi bitkilerin kayda geçirilmesi, bu bitkilerin halk tarafından tedavi için kullanılışlarının ortaya çıkartılması amacını taşımaktadır. Toplanan veriler botanik, farmakognozi ve tıp tarihi literatürleri ile bağlantılı olarak irdelenmiştir.

Yöre halkının tıbbi bitkilerden, özellikle çok ciddi olmayan sağlık sorunlarında yararlandığı ve bu yararlanışın Anavarzalı hekim Dioskorides'in (MS I. Yüzyıl) reçeteleriyle kısmen uyumlu olduğu saptanmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Doğu Toros Dağları Florası, Folklorik Tıp, Tıbbi Bitkiler.

ABSTRACT

Medical Plants in the Flora of Kozan Region and their Utilization in Folk Medicine

This work aims to record the medical plants of Kozan region, especially in Anabarza, to discover their utilization in folk medicine. The assembled data was scrutinized with the literatures of botanic, pharmacognosy and history of medicine.

It is ascertained that folks of the region utilize from medicinal plants especially for casual health problems and this utilization is matching partly with the receipts of physician Dioscorides from Anabarza.

KEYWORDS: Flora of East Taurus Mountains, Folk Medicine, Medicinal Plants.

1. GİRİŞ

Anadolu farklı iklim ve coğrafya koşulları nedeniyle zengin bir bitki örtüsüne sahip olmanın yanında yüzyıllar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Anadolu'da yaşayan halklar da gerek kültür gerekse bitki çeşitliliği sayesinde geniş bir folklorik tıp bilgisine sahip olmuştur. Bu sebeple Anadolu, tıp ve eczacılık araştırmalarının öncelikli ilgi alanlarından biri olagelmıştır.

Günümüz dünyasında folklorik tıp çerçevesinde faydalanılan bitkisel droglar, yüzyıllar öncesinde Anadolu'da var olmuş medeniyetlerden günümüze ulaşmış tıbbi eserlerde söz edilenlerle büyük ölçüde benzerlikler göstermektedir. Gelişen tıp ve eczacılık teknolojileri çerçevesinde bitkisel tedavi yöntemlerinden büyük ölçüde uzaklaşmış, folklorik tıba yönelik ilgi de giderek azalmıştır. Folklorik tıp uygulamaların azalması kaçınılmaz olarak bu alana özgü bilgi birikiminin de yok olmaya yüz tutmasına yol açmıştır. Bu tür bilginin yok olması, tarihsel-toplumsal kültürün önemli bir boyutunun da yitip gitmesi anlamına gelmektedir.

Anavarza yöresinde yapılan görüşmelerde, bazı hastalıkların tedavisinde çeşitli bitkilerden yararlandığı saptanmıştır. Bu saptanan bitkilerin ve kullanımlarının M.S. I. yüzyılda söz konusu bölgede doğmuş ve yaşamış olan Pedanius Dioskorides'in eseri *Materia Medica*'da geçen tariflerle karşılaştırılması yapılmış ve aralarından bazı benzerlikler bulunduğu ortaya çıkarılmıştır.

Kozan bitki örtüsünün azımsanmayacak bir zenginliğe sahip olması ve bu bağlamda birçok tıbbi bitkiyi barındırması söz konusudur ¹. Tez çalışması çerçevesinde floranın tıbbi bitki zenginliğini göz ardı etmeyen ancak öncelikle yöre halkının tedavi için kullandığı bitkilere yönelerek onları saptayan ve değerlendiren bir yaklaşım benimsenmiştir.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Anavarza

Anavarza; Kadirli, Ceyhan ve Kozan ilçe sınırlarının kesiştiği yerde, Kozan sınırları içerisinde bulunmaktadır. Sumbas veya Kesik suyunun Ceyhan ırmağı ile birleştiği yerin 8 km. kuzeyindedir. Kadirli'nin güneybatısında olup ilçeye 22 km uzaklıktadır. Anavarza, yukarı Çukurova'nın ortasında yükselen, çevreye hâkim, yüksekçe bir kaya tepesinin üstünde bir kaledir. Anavarza Kalesi'nden diğer kaleler ve İskenderun körfezi görülür. Bugün halk dilinde Anavarza diye bilinen bu çok önemli şehir ve kale, tarihî kayıtlarda Anazarba, Anabarza, Aynizarba, Anazarbos veya Anazarbus gibi çeşitli adlarla anılmaktadır ².

Kentin Roma dönemi öncesi tarihi hakkında hemen hemen hiçbir bilgi yoktur. M.Ö. 19 yılında İmparator Augustus tarafından ziyaret edilen kent "Anazarbus yanındaki Caesarea" diye anılmaya başlamıştır. Anavarza Roma İmparatorluk Döneminin ilk iki yüzyılı boyunca büyük bir varlık göstermemiş, Kilikya başkenti Tarsus'un gölgesinde kalmıştır. Tarsus günümüze kadar yaşayabilmiştir; ama tarihi anıtlarının büyük bir bölümünü kaybetmiştir. Roma imparatorlarından Septimius Severus'un, Pescennius Niger ile yaptığı iktidar savaşı sırasında, imparatorun tarafını tutan Anavarza kenti, Severus'un Niger'i 194 yılında İsos'ta yenerek imparatorluğun tek hâkimi olmasından sonra ödüllendirilmiş, tarihinin en parlak dönemini yaşamaya başlamıştır ².

M.S. 204–205 yıllarında Kilikya, İsaoria ve Likaonia eyaletlerinin metropolisi olmuştur. M.S. 260 yılında diğer Kilikya kentleri gibi Anavarza da Sasani Kralı Şapur tarafından fethedilmiştir. M.S. IV. yüzyıl'da da İsaorialı Balbinos tarafından tahrip edilmiş olan Anavarza, İmparator II. Theodosius zamanında M.S. 408 yılında kurulan Cilicia Fecunda'nın (Bitek Kilikya) ve eyaletin başkenti olmuştur. 525 yılındaki büyük depremden zarar gören kent İmparator İustinianus tarafından onartılarak İustiniopolis adını almıştır. Ancak

561 yılında ikinci kez deprem geçirmiştir. VI. yüzyılda ise kent büyük bir veba salgınına uğramıştır. İslâmın yükselmesini takip eden yüzyıllarda Anazarbus, Araplar ve Bizanslılar arasında tampon bölge olarak kalmış ve sık sık bu iki taraf arasında el değiştirmiştir ².

Kale ve şehrin, M.Ö. IX. yüzyılda Asurlar tarafından kurulduğu sanılmaktadır. Ancak Anavarza, M.Ö. I. yüzyılda Roma'nın eline geçtikten sonra önem kazanmıştır. Ünlü doktor Dioskorides ve şair Optianus'un bu şehirde doğmuş ve yaşamış olduğu söylenmektedir. Burası Bizanslılar döneminde de önemli bir sınır kalesi haline gelmiştir. 704'te Emevi'lerin, 758'de Abbasi'lerin buraya hâkim olduğu görülmektedir. Malazgirt Zaferi'nden sonra Türk hâkimiyetine geçen Anavarza, 1097'de I.Haçlı Orduları tarafından geri alınmıştır. Feka'deki Ermeni Baronluğu Anavarza'ya indirildi ve Kudüs yolunun emniyeti için burada Ermeni Prensiği kurulmuştur. 1129'da Danişmentogulları tarafından tekrar Türklerin hâkimiyetine geçti. 1133'teki depremde büyük hasara uğradı. Bunun üzerine Ermeni Prensiği Sis (Kozan) Kalesi'ne taşınmıştır ².

Günümüze kadar gelen Anavarza kalıntıları, asıl kale ve alt taraftaki surlar olmak üzere iki bölümdür. Kaleyi kuşatan surların doğu cephesindeki uzunluğu 1500 metreyi bulmaktadır. Yüksekliği 8–10 metre arasında değişen bu sur duvarları her 70 metrede bir olmak üzere 20 burçla desteklenmiştir. Dört kapısı vardır. Batıdaki kapı üç kemerli bir zafer takı şeklindedir. Kaleyi baştanbaşa kuşatan surlar çok uzundur. Anadolu'da bu kadar uzun bir dış surla savunulan kaleler yok denecek kadar azdır. Bu bakımdan Anavarza Kalesi'nin Anadolu kaleleri arasında önemli bir yeri vardır. Duvarlar dıştan, küçük dörtgen kulelerle takviye edilmiştir. Kulelerin yüksekliği duvarların yüksekliğine eşittir ².

Kalenin iç tarafına küçük kapılardan geçilir. Kalenin iç kısmında birinci bölümde askeri kışla, Ermeni prensi Toros'a ait üç nefli kilise ve bazı Ermeni krallarına ait mezarlar vardır. İkinci bölümde askeri kışla ile ilgili odalar, depo odaları ve su tankları yer almaktadır. Her iki bölümün arasında kaya platformun üzerinde inşa edilmiş üç katlı kule bulunur. Anavarza Kalesi Bizanslılar, Ermeniler ve Araplar tarafından onarım görmüştür. Anavarza'ya biri Alapınar'dan 12 km, diğeri Sumbas'ın gözünden 20 km uzunluğundaki su kemerleriyle su getirilmiştir. Roma döneminden kalma su kemerleri dikkat çekicidir. Şehirde Korint biçimde altı sütunlu bir üçüncü asır zafer takı,

Bizanslılardan kalma kaya kabartması vardır. Havari (Apostol) kiliseleriyle dış surların içinde Roma döneminden kalma tiyatro, tapınak, saray ve hamam kalıntıları da bulunmaktadır. I. yüzyıl Roma kaya mezarları, fresklerle süslenmiş mezarlar, kilise ve sarnıç gibi eserler eski dönemden bugüne ulaşan kalıntılardır. Kayalara oyulmuş mezarlarda, insan figürleri ve cenaze töreni kabartmaları görülmektedir².

İç kalede de birçok kalıntılara rastlanır. Anavarza köyü (Dilekkaya) içinde 18 çeşit deniz hayvanını gösteren "Anavarza Mozaikleri, bulunmaktadır. Bunların 3.55 x 10.75 metre boyundaki bir havuz tabanı için hazırlandığı sanılmaktadır. Yine aynı tür mozaiklerle başka bir havuz tabanı oluşturan yunus balığına binmiş, eli kamçılı Eros ve deniz tanrıçası Thetis mozaikleri de bulunmaktadır. Stadyumun elli metre kadar kuzeydoğusundaki kayalık yapay bir yarıkla ayrılmıştır. Roma veya ilk Bizans döneminde, Anazarbus'tan Flaviopolis (Kadirli) ve Hierapolis-Kastabala'ya giden yola geçit vermek için açıldığı sanılan geçit 250 metre uzunluğunda, 4–15 metre genişliktedir. Yolun her iki tarafında kayalar 50 metre yüksekliğe kadar uzanır. Kuzey-güney sütunlu cadde üç gözlü takla başlar. Anavarza'nın geçmişte karşılaştığı birçok deprem yüzünden, zafer takı ancak kısmen günümüze gelebilmiştir. Güney yüzünde siyah granitten altı adet Korint stili sütun başı bulunan, üç kemerli bir geçittir. Kuzey yüzünde ana kemerin her iki tarafında birer heykel nişi vardır. Vahşi hayvanlı gösteriler için yapılmış olan amfiteatr tamamen taşlarla inşa edilmişti. Antik çağda, diğer binalara malzeme sağlamak amacıyla sürekli olarak yağmalanmıştır².

2.2. Dioskorides

Anabarza (Adana – Anavarza) doğumlu olan Pedanios Dioskorides, Roma imparatorlarından Claudius (41–54) ve Neron (54–68) zamanında yaşamış bir ordu hekimi olup tıbbi bitkiler alanında antik çağın en ünlü uzmanıdır³.

Dioskorides ünlü eserinde 500 kadar bitkinin morfolojik, farmakolojik ve toksikolojik özellikleri vermektedir. Bu bitkilerden çoğu Anadolu'da yetişen

türlerdir. Bu nedenle Dioskorides, Anadolu tıbbi bitkileri hakkında kapsamlı bilgileri veren ilk hekim olarak kabul edilmektedir. Osmanlı yazarlar bu hekimi “Skorides” olarak tanımaktadırlar ⁴.

Dioskorides döneminde Tarsus, eczacılık ve farmakoloji bilimleri yönünden çok önemli bir merkezdi. Dioskorides, Tarsus'ta ve İskenderiye'de öğrenim gördükten sonra Roma ordularında hekimlik yapmış, ordular ile birlikte Doğu ülkelerini ve Anadolu'yu dolaşmış ve bu geziler sırasında tıbbi bitkileri tanımak ve etkilerini öğrenmek olanağına sahip olmuştur ⁵.

Dioskorides, kitabında tıbbi bitkilerin özellikleri yanında yetiştikleri bölgeleri de vermektedir. Bu kayıtlar yardımı ile Dioskorides' in gezdiği bölgeler hakkında bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Kitapta Anadolu için 38 kayıt (şehir ve dağ adı olarak) bulunmaktadır. Bu sayı, kitapta bulunan en yüksek kayıt adededir. Daha sonra sırasıyla Yunanistan (27 kayıt), Mısır (12 kayıt), Suriye (9 kayıt), İtalya (8 kayıt), Arabistan (6 kayıt) ve nihayet 3'er kayıt ile İspanya, Afrika ve İran gelmektedir ¹.

2.3. Materia Medica

Eserin orijinali Grekçedir. İlk Latince baskı 1478, ilk Grekçe baskı 1543 yılında yapılmıştır. Dünya ve İstanbul kitaplıklarında pek çok yazma kopyası bulunmaktadır ⁶.

Eser, Belgratlı Osman bin Abdurrahman tarafından, P.A. Mathioli'nin Latince çevirisinden yararlanılarak, 1770 yılında Türkçeye çevrilmiş ise de, bu çeviri el yazması halinde kalmış ve bugüne kadar yayınlanamamıştır ³.

Dioskorides'in eseri beş kitaptan oluşmaktadır. Droglar aşağıdaki şekilde gruplandırılmış ve Grekçe adlarına göre alfabe sırasına dizilmiştir.

Kitap I: Kokulu bitkiler, yağlar, merhemler ve ağaçlar.

Kitap II: Canlılar, süt ve süt mamulleri

Kitap III: Kökler, usareler ve otlar.

Kitap IV: Otlar ve kökler.

Kitap V: Şaraplar ve anorganik maddeler.

Dioskorides'in eserinin orijinal yazması günümüze kadar gelmemiş olmakla beraber, ilk yazmadan yapılan kopyalar birçok kitaplıkta bulunmaktadır. Bu kopyaların en eskisi 512 yılında İstanbul'da Prenses Anicia Juliana için hazırlanmış olan yazmadır. Bu yazmada genellikle her bir bitki için aşağıdaki konularda bilgi verilmiştir:

- 1- Bitkinin adı, bazen sinonimleri ve bir resim
- 2- Yetiştirme yeri
- 3- Botanik tanımı
- 4- Drog özellikleri ve tanımı
- 5- Tıbbi kullanımı
- 6- Zararlı yan etkileri
- 7- Miktarlar ve dozaj
- 8- Toplama dönemi, hazırlama ve muhafaza
- 9- Katıştırma yolları ve bunların açıklanma yöntemleri
- 10- Baytarlıktaki kullanımı
- 11- Büyü ve tıbbi olmayan kullanımlar
- 12- Özel yetiştirme alanları

Dioskorides'in eserinde 1000 kadar doğal maddenin (bitkisel, hayvansal ve madensel kökenli) özellikleri, bu maddelerin 4750 kadar tıbbi kullanımı ve 350 kadar tıbbi etki bir araya toplanmıştır. Adı geçen bitki türü 540 civarındadır. Anadolu tıbbi bitkileri için tükenmez bir kaynak olan bu anıtsal eser Osmanlı döneminin aksine bugün Türkiye'de bitki araştırmacıları tarafından yeterince tanınmamakta ve kullanılmamaktadır.

Bin beş yüz yıldan fazla tıp sanatı ile uğraşanların elinden düşürmediği bu eser, yazıldığından kısa bir zaman sonra önce Latinceye “Materia Medica”, daha sonra da Arapçaya “Kitabu’l-Haşayiş” adıyla çevrilmiş ve Avrupa’da yetmişe yakın baskısı yapılmıştır. Ayrıca bu eserden faydalanılarak, başta İbnü’l-Baytarın eseri olmak üzere yeni tıbbi bitki derlemeleri yazılmıştır ⁷.

2.4. Tez Çalışmasında Yararlanılan Literatür Hakkında Bilgi Notu

Tez çalışmasında faydalanılan kaynaklar çoğunlukla tıbbi bitkiler ve eczacılık tarihi hakkındadır. Türkçe’de bu konularla ilgili kaynaklar sınırlı sayıda olup çalışma çerçevesinde bunların tümüne ulaşılması ve tümünden yararlanılması için çalışılmıştır.

Bu bağlamda Nebahat Yakar’ın Renkli Türkiye Bitkileri Atlası ¹, Turhan Baytop’un “Türk Eczacılık Tarihi Araştırmaları” ², Emre Dölen’in “Eczacılık Tarihi” ³, Frank J. Anderson’ın “An Illustrated History of Herbals” ⁴, Ali Haydar Bayat’ın “Tıp Tarihi” ⁵, Asuman Baytop’un “Türkiyede Botanik Tarihi Araştırmaları” ⁶, Emine Atabek ile Şefik Görkey’in “Başlangıcından Rönesansa Kadar Tıp Tarihi” ⁷, Turhan Baytop’un “Türkiyede Bitkilerle Tedavi” ⁸, Asuman Baytop’un “Farmasötik Botanik Uygulamaları” ⁹, Robert T. Gunther’in “The Greek Herbal of Dioscorides” ¹⁰, Ertan Tuzlacı’nın “Şifa Niyetine” ¹¹ ve “Türkiye Bitkileri Sözlüğü” ¹², Turhan Baytop’un “Türkiye’nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri” ¹³, Mohammed Said Hakim’in “Al- Biruni’s Book on Pharmacy and Materia Medica” ¹⁴, Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi’nin “Yabani Bitkilerin Tıpta İlaç Olarak Kullanılışları” ¹⁵, Wilhelmina Feemster Jashemski’nin “A Pompeian Herbal” ¹⁶, Nil Sarı ile arkadaşlarının “Yazma Eserlerden Tıbbi Bitki, Hayvan ve Madenler Sergisi Kitabı” ¹⁷ başlıklı eserlerinden faydalanılmıştır.

Kaynakların arasında özellikle Materia Medica’ya ulaşmakta zorluk çekilmiştir. Dünya kütüphanelerinde birçok dilde çevirisine ulaşabilme imkanına sahipken, ülkemiz kütüphanelerinde, bırakın Türkçe’sini, herhangi bir yabancı dildeki kopyasını bulmak mümkün olmamıştır. Nihayet Prof. Dr. Afife Mat’ın kişisel kütüphanesinde yer alan Günther’in modern olmayan İngilizce çevirisine

ulaşılmış, tam metin fotokopisi alınmış ve tez çalışmasıyla ilgili bölümleri Türkçe'ye çevrilmiştir.

Teze konu olan tıbbi bitkiler hakkında *Materia Medica*'da yer alan tanımlamalar ve önerilen kullanım alanları, araştırmada saptanan bitkiler ve bunların kullanımlarıyla ilgili temel referans olarak alınmış, diğer kaynaklardan sağlanan bilgiler de bu temel referansı destekleyici olarak değerlendirilmiştir.

3. KOZAN FLORASINDA SAPTANAN TIBBİ BİTKİLER

Kozan florasını tıbbi bitkiler yönünden tarama ve değerlendirme çalışması 2005 ve 2006 yıllarının ilkbahar aylarında gerçekleştirilmiştir. İlk yıl ön değerlendirme amacıyla daha geniş açılı bir yaklaşım benimsenmiş ve tıbbi amaçla kullanılabilir tüm bitkileri saptamaya ve görüntülemeye yönelik bir çalışma yapılmıştır.

İkinci yıl, iki tarama arasındaki dönemde Anavarza çevresinde yaşayan köylülerle yapılan görüşmelerin ışığında hareket edilmiş; onlar tarafından çeşitli hastalıkların ve şikâyetlerin tedavisi için kullanılan bitkiler üzerinde durulmuştur. Görüşmeler bağlamında Sağkaya Kasabasında ve Ayşehoca, Dilekkaya, Hemite, Karahoroz köylerinde yaşayan yedi kadın ve sekiz erkek köylüyle yüz yüze konuşma yapılmıştır.

Tez çalışmasının bu bölümünde, söz konusu görüşmelerde belirlenen 33 tıbbi bitkinin tez yazarı tarafından çekilen fotoğrafları ile varsa *Materia Medica*'daki illüstrasyonları, haklarında botanik literatüründe yer alan genel bilgiler ve tıbbi kullanımları hakkında yazılı kaynaklar ve yöre halkı tarafından dile getirilenler yer almaktadır.

Bitkilerin sıralanması bilimsel literatürdeki isimlerinin alfabetik sırası çerçevesinde yapılmıştır. Bölümün sonunda bazıları aynı zamanda tez çalışmasının kaynak kişileri olan yöre insanların ve Anavarza'daki kimi arkeolojik parçaların fotoğrafları yer almaktadır.

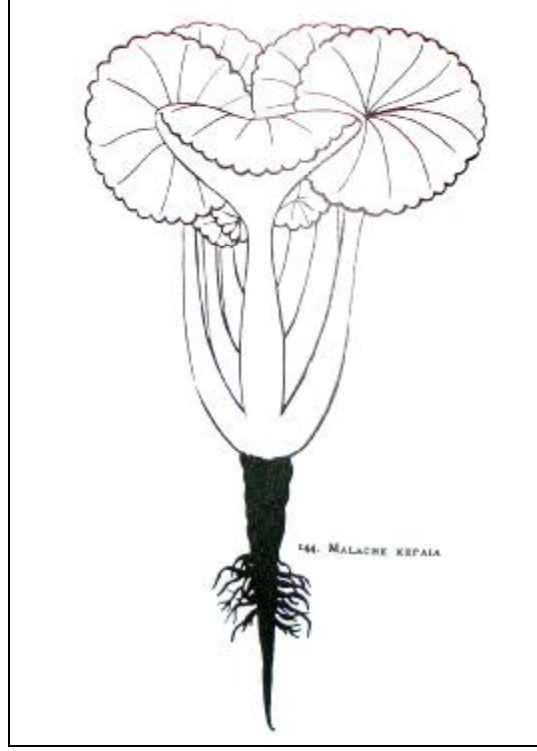
3.1. *Alcea rosea*

Familya: Malvaceae

Türkçe: Gül hatmi

Şekil 1

Şekil 2

Temmuz - Ağustos aylarında pembemsi beyaz renkli çiçekler açan, 50 - 150 cm. yüksekliğinde, çok senelik otsu bir bitkidir. Sulak çayırlar ve dere kenarlarında bulunur. Gövdeleri dik ve tüylüdür. Yaprakları saplı ve çok tüylüdür. Çiçekler dalların ucundaki yaprakların koltuğunda tek tek veya gruplar halinde bulunur ⁸. Herba fazla miktarda müsilaj taşır. Ayrıca nişasta, sakkaroz, galaktoz, pektin ve tanen bulunur ⁹.

Kozan bölgesinde yapılan görüşmelerde gülhatminin nezle ve gribe karşı kullanıldığı ifade edilmiştir ¹¹.

Dioskorides gülhatminin yenmesinin mide için kötü olmasına rağmen özellikle bağırsak ve mesane için iyi olduğunu belirlemiştir. Kökleriyle birlikte yapılan çorbası her tür zehirlenmeye iyi gelir, fakat onu içenler ardından kusmalıdır ¹⁰.

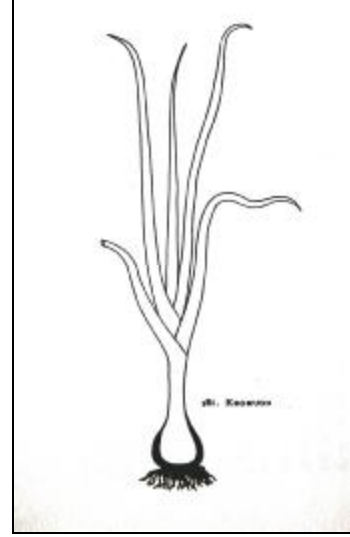
3.2. *Allium cepa* L.

Familya: Liliaceae

Türkçe: Soğan

Şekil 3

Şekil 4

60 - 100 cm. yükseklikte soğanlı ve otsu bir bitkidir. Yapraklar boru biçiminde, içi boş, mavimsi yeşil renktedir. Bileşiminde karbonhidratlar, yağ, organik asitler, vitaminler (A, B, C) ve alliin türevleri bulunur ¹¹.

Kozan yöresinde yapılan görüşmelerde soğanın ülserle karşı pişirilip yendiği söylenmiştir ¹⁹.

Dioskorides soğanın iştah açıcı ve suyunun balla karıştırılıp görme azlığına karşı kullanıldığından bahsetmiştir. Fazla yenmesi baş ağrıtır ve diüretiktir ¹⁰.

* L harfi modern taksonominin babası kabul edilen Carolus Linnaeus'u (1707-1778) sembolize etmektedir.

3.3. *Anthemis altissima* L.

Familya: Compositae

Türkçe: Yoğurt çiçeği

Şekil 5

Çiçekler 12 - 15 mm çapında hemen hemen yalnız dil biçimindeki çiçeklerden oluşmuş, beyaz renkli, çiçek tablası yarım küre biçiminde ve içi doludur. Özel, kuvvetli kokulu ve acı lezzetlidir. Bileşiminde uçucu yağ, müsilaj ve rezin bulunur⁸.

Yörede yapılan görüşmelerde yoğurt çiçeğinin mide ağrısı ve ülsere karşı kullanıldığı söylenmiştir²⁰. Ayrıca çiçeklenme geçerken toplanıp kurutulduktan sonra kaynatılıp bir ölçüğünün su dolu bir leğene eklenip ayakların içinde bekletildiği ve bu yöntemin kaşıntıya karşı kullanıldığı ifade edilmiştir²¹.

Yapılan taramada *Materia Medica*'da herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

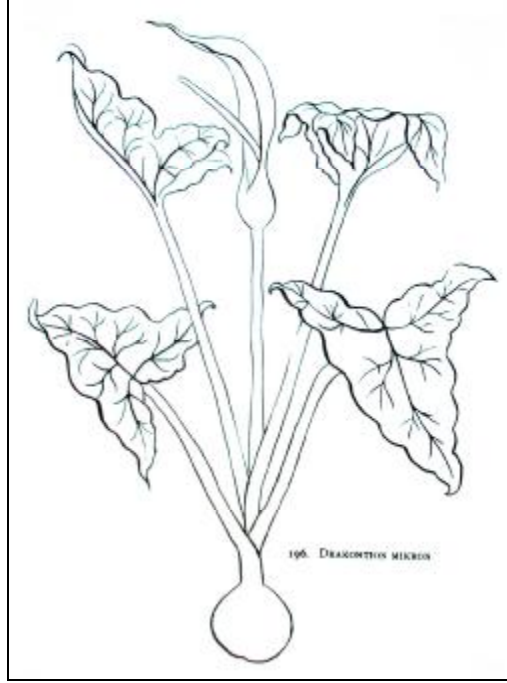
3.4 *Arum dioscoridis* Sm.

Familya: Araceae

Türkçe: Yılanpancarı

Şekil 6

Şekil 7

Bu türler genellikle 30 – 50 cm. yükseklikte, çok yıllık, yumrulu ve otsu bitkilerdir. Yaprakları ok biçiminde, uzun saplı ve koyu yeşil renklidir. Çiçekler özel bir çiçek durumu meydana getirirler. Bu durumda dişi çiçekler altta, erkek çiçekler ise üstte bulunur. Taze yapraklarında ve yumrusunda zank, müsilaj, nişasta, saponin ve konisin bulunur ⁸.

Kozan bölgesinde yapılan kayıtlarda Yılanpancarı tohumunun mayasıla karşı kullanıldığı tespit edilmiştir ¹¹. Tohumlarının dekoksyonu hazırlanıp haricen kullanıldığı söylenmiştir. Yörede ayrıca “karaabar”, “kangal” ve “tırşık” adlarıyla da anılmaktadır.

Dioskorides’in Materia Medica kitabında tohumlarından ezilerek elde edilen suyun kulak ağrısı için kullanıldığı ifade edilmiştir. Kaynatıldığında kanseri durdurur ¹⁰.

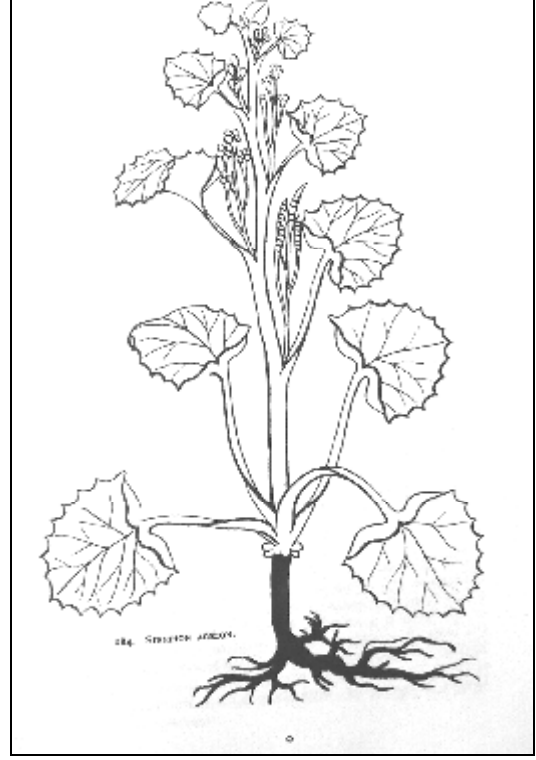
3.5. *Brassica nigra* L.

Familya: Cruciferae

Türkçe: Hardal

Şekil 8

Şekil 9

Bur tür 100 – 150 cm. yükseklikte, sarı çiçekli ve bir yıllık bir bitkidir. Bileşiminde sabit yağ, müsilaj ve sinigrin isimli bir glikozit bulunur ¹¹.

Yörede yapılan görüşmede Dilekkaya köyünden Fatma Güney hardal bitkisinin şeker düşürücü etkisinden bahsetmiştir ²². Toprak üstü kısımları kurutulup dekoksyonu hazırlanarak dâhilen kullanılmaktadır.

Dioskorides yapıtında hardalın, iç organlarda biriken sıvıyı dışarı çektğini yazmıştır ¹⁰.

3.6. *Centaurea iberica*

Famulya: Compositae

Türkçe: Çakırdikeni

Şekil 10

Bu tür 75 cm ve daha da yüksek bir boya erişebilen dikenli bir çalıdır. Kabuklarda saponin karışımı bulunur ⁸.

Kozan yöresinde yapılan görüşmede çakırdikeninin şeker düşürücü olarak kullanıldığı ifade edilmiştir ¹⁹.

Yapılan taramada, Materia Medica'da herhangi bir kaydına rastlanmamıştır.

3.7. *Ceterach officinarum*

Familya: Aspleniaceae

Türkçe: Altınotu

Şekil 11

Bu tür 5 - 20 cm. yükseklikte, çok yıllık, çiçeksiz ve otsu bir bitkidir. Kayalar ve taş duvarlar üzerinde yetişir. Bileşiminde uçucu yağ, tanen ve müsilaj bulunur ⁸.

Yörede yapılan görüşmelerde Altınotunun topraküstü kısımlarının şeker düşürücü, mide ağrısına ²², böbrek taşı düşürücü ²³ ve çocuk yapmak için ²⁴ kullanıldığı ifade edilmiştir. Topraküstü kısımları kurutularak dekoksyonu hazırlanan preparatın şeker düşürücü böbrek taşı düşürücü ve mide ağrısına karşı kullanıldığı söylenmiştir. Gebelik olasılığını yükseltmek için ise kurutulmuş topraküstü kısımları toz haline getirildikten sonra balla karıştırılıp hap şeklinde sabahları aç karnına kullanıldığı ifade edilmiştir.

Dioskorides yapraklarının 40 gün boyunca içildiğinde melankoliyi azalttığını yazmıştır ¹⁰.

3.8. *Cistus creticus*

Familya: Cistaceae

Türkçe: Eşekotu

Şekil 12

Boş arazilerde ve kurak yerlerde yetişen 30 – 60 cm. yüksekliğinde çok yıllık dikenli bir bitkidir. Çiçekleri pembe renklidir. Yaprakları kısa saplıdır. Köklerinde tanen, sakkaroz, zank, uçucu ve sabit yağ bulunur⁸.

Yörede yapılan görüşmede eşekotunun kurutulmuş yapraklarının ve çiçekli kısımlarının yoğurtla karıştırılarak uyuza karşı haricen kullanıldığı söylenmiştir²⁰. Ayrıca bitkinin yörede “demirdelen” adıyla da bilindiği kaydedilmiştir.

Dioskorides, eşekotu yapraklarının saç dökülmesini durdurduğunu ve kulak ağrısını tedavi ettiğini yazmıştır. Yara izlerinin giderilmesinde şarapla kullanılır. Eski şarapla birlikte içildiğinde şişkinliği giderir¹⁰.

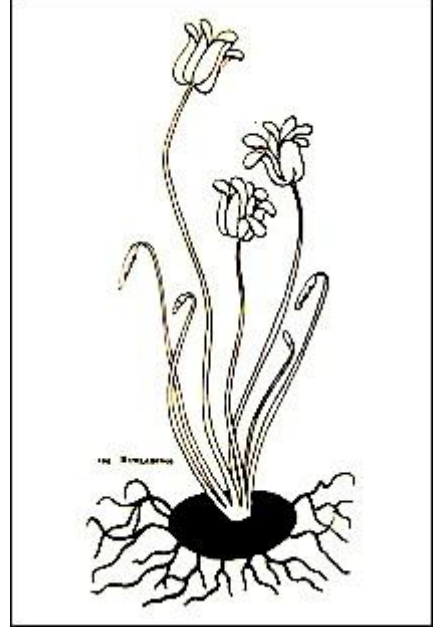
3.9. Cyclamen coum Miller

Famulya: Primulaceae

Türkçe: Siklamen

Şekil 13

Şekil 14

Bu türler ilkbahar ve sonbaharda pembe çiçekler açan çok yıllık, otsu ve yumrulu bitkilerdir. Yumrular nişasta, zank, organik asitler ve saponin sınıfı glikozitler taşır⁸.

Kozan yöresinde yapılan araştırmada sıklamenin eklem ağrıları için kullanıldığı belirtilmiştir. Küçük bir şişe kapağına çiçek ve yaprakları yerleştirilip ezildikten sonra eklem yerine yerleştirilip iltihap çıkana kadar beklendiği ifade edilmiştir. Yörede sıklamene “ebekuskus” dendiği tespit edilmiştir²².

Dioskorides, sıklamenin yara kapatıcı özelliğinden bahsetmiştir. Düşük yapıştırıcı ilaçlarla aynı terkibe girer. Bal ile birlikte kök suyunun burun deliklerine konulmasıyla kafayı temizler. Ölümcül zehirlere karşı şarapla içilir¹⁰.

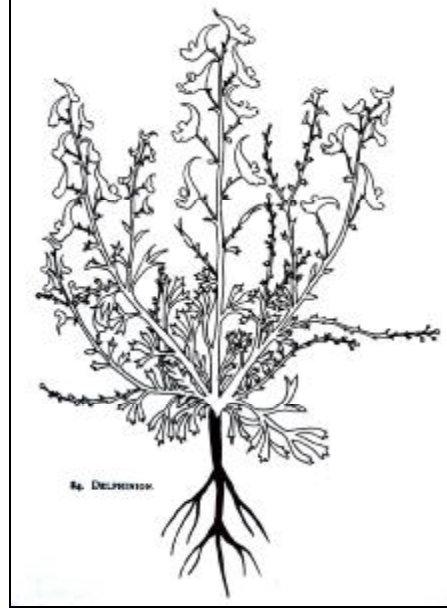
3.10. *Delphinium halteratum*

Familya: Ranunculaceae

Türkçe: Akrepotu

Şekil 15

Şekil 16

Bu tür mavi mor çiçeklere sahip olup, 15 – 35 cm yükseklikte, tarlalarda ve boş arazilerde bulunan bir Akdeniz bitkisidir ⁸. Şekli akrebe benzediği için akrepotu olarak bilinir ¹².

Kozan yöresinde akrepotu, akrep sokmalarında çiçekleri ezilip sarıldığı söylenmiştir ²⁵.

Dioskorides, akrep sokmasında şarapla birlikte içildiğini yazmıştır. ¹⁰

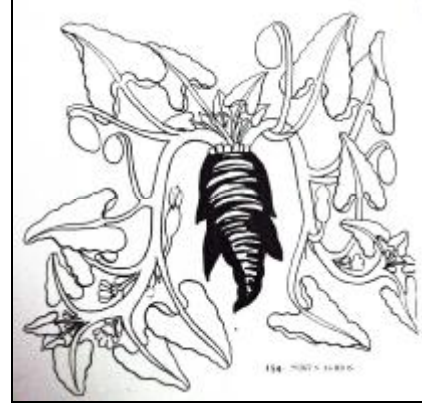
3.11. Ecballium elaterium

Familya: Cucurbitaceae

Türkçe: Eşekhiyarı

Şekil 17

Şekil 18

Bu tür sarı çiçekli, tüylü, çok yıllık, otsu ve sürünücü bir bitkidir. Meyva ve köklerde etkili madde olarak elaterin ve türevleri bulunmaktadır¹³.

Kozan yöresinde yapılan görüşmelerde eşekhiyarının meyvelerinin sıkılarak özütünün çıkarıldığı, daha sonra su ile seyreltilerek burna tatbik edilerek sinüzite ve sarılığa karşı kullanıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca bitkiye yörede “çakalkavunu” da dendiği söylenmiştir²⁶.

Dioskorides; bitkinin yapraklarından elde edilen suyun kulak ağrılarına iyi geldiğini ifade etmiştir. Meyvelerinden elde edilen ekstraktın ise adeti söktürdüğünü ve cenini öldürdüğünü, süt ile seyreltilerek burundan tatbik edildiğinde sarılığı temizlediğini ve kronik baş ağrılarını giderdiğini yazmıştır¹⁰.

3.12. Eriobotrya japonica

Famulya: Rosaceae

Türkçe: Malta Eriği, Yenidünya

Şekil 19

On metre kadar yüksek olabilen, kışın yapraklarını dökmeyen, yaprakları ve çiçek durumları kırmızımtırak – esmer tüylü olan bir ağaçtır. Meyvası 3 – 6 cm. uzunlukta olan, olgunlukta sarı renkli, tatlı lezzetli ve 1 – 2 çekirdeklidir ⁸.

Kozan yöresinde yapılan görüşmelerde yenidoña yapraklarının midevi olarak kullanıldığı ifade edilmiştir ²⁴.

Yapılan tarama sonucunda Materia Medica'da herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

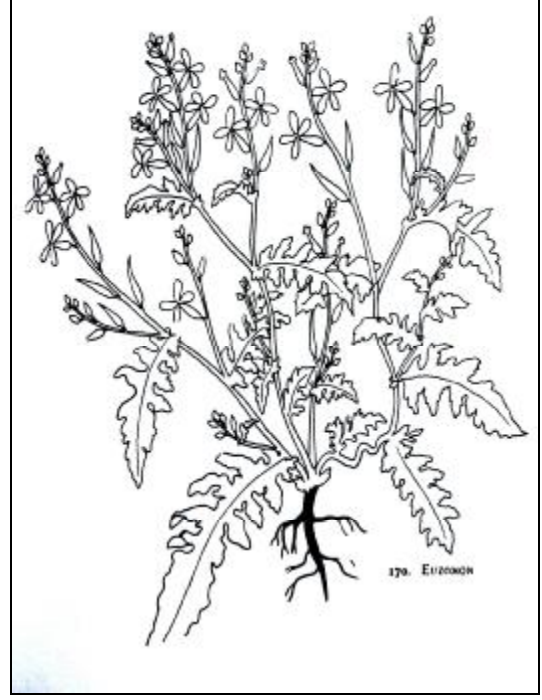
3.13. *Eruca sativa* Miller

Familya: Cruciferae

Türkçe: Roka

Şekil 20

Şekil 21

Bu tür 1 – 2 yıllık otsu bir bitkidir. Yapraklar loblu, dişli kenarlı ve tüylüdür. Çiçekler sarımtırak veya beyazımtırak renklidir. Yapraklar uçucu yağ ve vitamin C taşır⁸.

Kozan yöresinde yapılan görüşmelerde rokanın soğuk algınlığına karşı kullanıldığı ifade edilmiştir²⁷.

Dioskorides rokanın sindirimi kolaylaştırıcı olduğu ve şişkinliğe karşı kullanıldığını ifade etmiştir¹⁰.

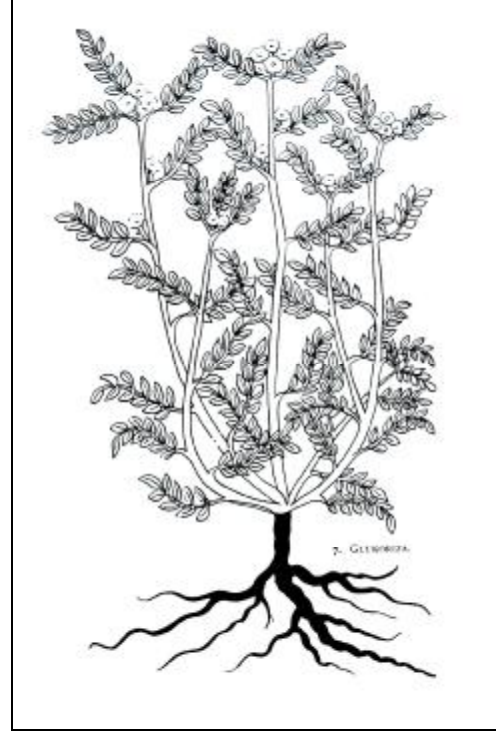
3.14. Glycyrrhiza glabra L.

Familya: Leguminosae

Türkçe: Meyan

Şekil 22

Şekil 23

Bu tür 30 – 60 cm. yükseklikte, tüysü yapraklı, mavimsi mor çiçekli, çok yıllık bir bitkidir. Anadolu'da yaygın bir türdür. Bileşiminde nişasta, şekerler, zank, rezin, flavon türleri ve glisirizin bulunur ⁸.

Yörede yapılan araştırmada meyan kökünün kıyılıp dekoksyonu hazırlanarak böbrek iltihabına karşı kullanıldığı tespit edilmiştir ¹⁹.

Dioskorides, mide yanması, böbrek ve boğaz ağrısına karşı kullanıldığını ifade etmiştir. Taze köklerinin dekoksyonu mide için faydalıdır ¹⁰.

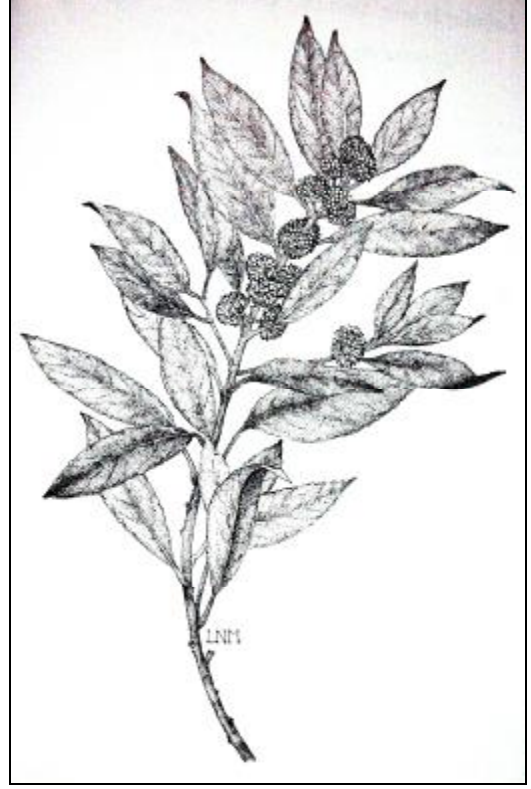
3.15. *Laurus nobilis*

Familya: Lauraceae

Türkçe: Defne

Şekil 24

Şekil 25

Bu tür 3-10 metre yükseklikte, kışın yaprağını dökmeyen, sarı çiçekli dioik bir ağaçtır ⁸. Meyva küçük bir zeytin tanesi biçiminde olup olgunlukta parlak siyah renktedir ¹⁴. Yapraklarının bileşiminde tanen, acı madde ve uçucu yağ bulunur.

Bölgede yapılan görüşmelerde defne ağacının dalların kıyılarak çayının hazırlandığı ve ülserle karşı kullanıldığı ifade edilmiştir ²⁰. Ayrıca yörede defne ağacına "harağacı" adı da verildiği söylenmiştir.

Dioskorides, defne yapraklarından hazırlanan dekoksionun mide ve ağız yaraları için kullanıldığını, dekoksionun unla karıştırılarak inflamasyona karşı kullanıldığını ayrıca şarapla birlikte içilerek akrep sokmalarında kullanıldığını belirtmiştir ¹⁰.

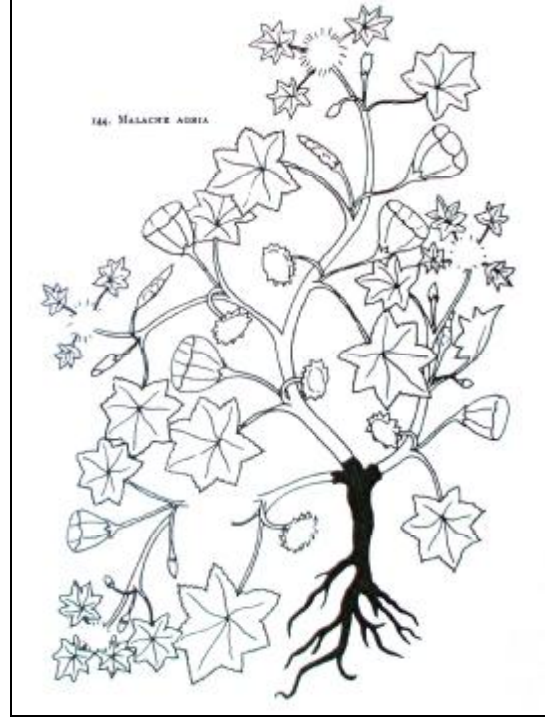
3.16. *Malva sylvestris* L.

Familya: Malvaceae

Türkçe: Ebegümeci

Şekil 26

Şekil 27

Çok yıllık, otsu ve mor çiçekli bitkilerdir. Yeşil renkli tüylü ve uzun saplı yaprakları vardır. Bileşiminde müsilaj, glikoz ve pektin bulunur.

Ülkemizde ebegümeci dalının çocuk düşürücü olarak kullanılışı oldukça yaygındır. Hatta kış aylarında ihtiyaç olduğundan taze ebegümeci dalı bulmak olanağı olmadığından ebegümeci dallarını tuzlu suda muhafaza edenler bile vardır⁸. Kozan yöresinde görüşme yapılan Emine Taşçı ebegümecinin yörede şeker düşürücü, böbrek iltihabına ve kansere karşı, kan temizleyici olarak kullanıldığını ifade etmiştir²⁷. Çiçekler ve yapraklarının bir arada kurutulup dekoksiyonun hazırlandığını ve dâhilen kullanıldığını söylemiştir²⁷.

Dioskorides ebegümecinin yenmesinin mide için kötü olmasına rağmen özellikle bağırsak ve mesane için iyi olduğunu belirtmiştir. Kökleriyle birlikte yapılan çorbası her tür zehirlenmeye iyi gelir, fakat onu içenler ardından kusmalıdır¹⁰.

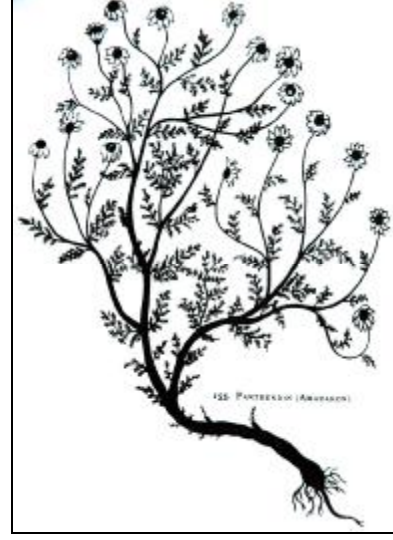
2.17. *Matricaria chamomilla* L.

Familya: Compositae

Türkçe: Papatya

Şekil 28

Şekil 29

Bu tür 20 – 50 cm. yükseklikte çok dallı, yaprakları parçalı, tüysüz, çiçekleri küçük başlar şeklinde bir yıllık otsu bir bitkidir.

Bitki Avrupa ve Türkiye’de çok yaygındır, Türkiye’de yol kenarlarında bol miktarda yetişir. Bileşiminde uçucu yağ, acı madde, rezin ve fenolik bileşikler bulunmaktadır⁸.

Eterik yağ (kamazulen, bisabolol türevleri ve asetilenik bileşiklerce zengin), seskiterpen laktonlar (matrisin, matrikarin), flavonlar, kumarinler. Kamazulen doğal bir bileşik değildir, bitkideki seskiterpen laktonların bozunmasıyla oluşup uçucu yağa geçer ve ona mürekkepsi mavi rengini verir. Türkiye’de yetişen örneklerde kimyasal ırktan dolayı genellikle seskiterpen laktonlar bulunmaz, dolayısıyla bu örneklerin uçucu yağları mavi renkte değildir.

Kozan ilçesinin Anavarza çevresinde yapılan araştırmada papatyanın bölge halkı tarafından bronşit ve astıma karşı²⁸, mide ağrısında²⁹ ve ateş düşürücü¹⁹ olarak kullanıldığı saptanmıştır.

Dioskorides, iltihap için içildiğini ifade etmiştir. Dekoksasyonu mesane için pansumanda kullanılır. Kökleri, çiçekleri ve gövdenin tümü adet söktürücü, çocuk düşürücü, taş düşürücü ve idrar söktürücü olarak kullanılır¹⁰.

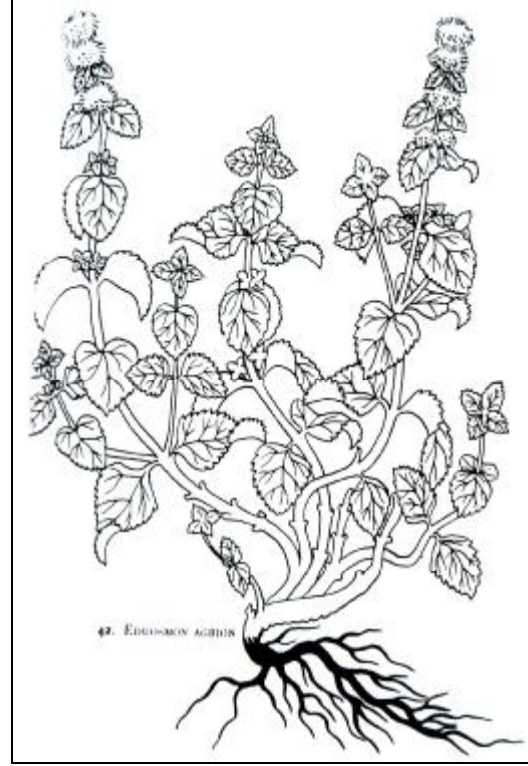
3.18. *Mentha piperita* L.

Familya: Labiatae

Türkçe: Nane

Şekil 30

Şekil 31

Bu tür 30 – 90 cm. yükseklikte, kuvvetli kokulu, hemen hemen tüysüz, gövde ve dalları kırmızımtırak renkli, çok yıllık ve otsu bir bitkidir. Bileşiminde rezin, tanen ve uçucu yağ bulunur ⁸.

Bölgede nanenin çayının sancıya ²⁰ ve gribe ²¹ karşı kullanıldığı ifade edilmiştir.

Dioskorides, nanenin dekoksiyonunun idrar söktürücü olarak kullanıldığını, yılan sokmalarına karşı içilmesinin ve sürülmesinin faydalı olduğunu ifade etmiştir ¹⁰.

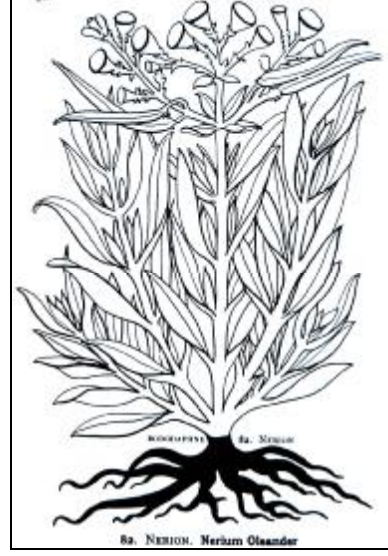
3.19. Nerium oleander L.

Familya: Apocynaceae

Türkçe:Zakkum

Şekil 32

Şekil 33

Bu tür Akdeniz Bölgesi ülkeleri ile Türkiye’de yabani olarak yetişir. Pembe çiçekli, kışın yapraklarını dökmeyen bir ağaççıktır. Bileşiminde glikozitler (oleandrin) bulunur¹³.

Kozan yöresinde yapılan görüşmelerde zakkumun kansere karşı kullanıldığı ifade edilmiştir²⁰.

Dioskorides, dört ayaklı hayvanların ısırıklarına karşı şarapla birlikte çiçek ve yapraklarının içildiğini ifade etmiştir¹⁰.

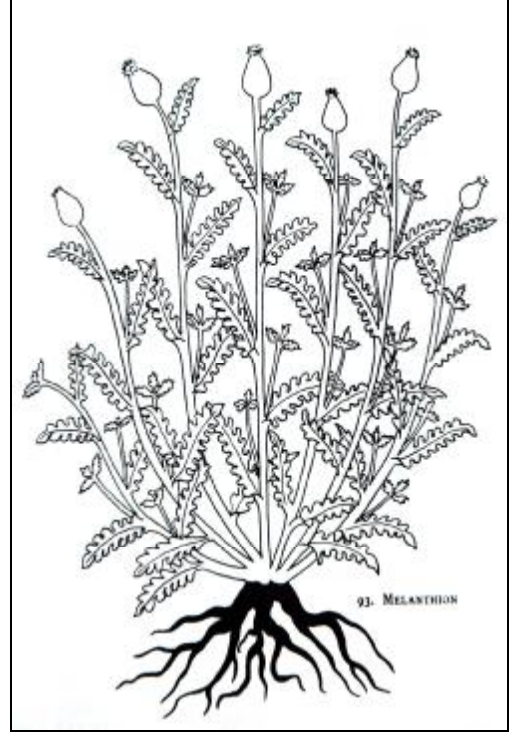
3.20. *Nigella sativa* L.

Familiya: Ranunculaceae

Türkçe: Çörekotu

Şekil 34

Şekil 35

Bu tür 20 – 30 cm. yükseklikte, az çok tüylü, bir yıllık otsu bir bitkidir. Bileşiminde sabit yağ, uçucu yağ, acı madde ve saponinler bulunur ⁸.

Yörede yapılan araştırma sonucunda çörekotunun tohumlarının astıma karşı balla karıştırılarak kullanıldığı tespit edilmiştir ²⁷.

Dioskorides, tohumlarının siyah, keskin ve güzel kokulu olduğunu ve ekmeklerin üzerine serildiğini yazmıştır. Baş ve göz ağrısı için hafifçe dövüldükten sonra burna tatbik edilir. Diş ağrısı için de iyidir. Adet getirici ve idrar söktürücü ve süt arttırıcı olarak şarapla birlikte içilir ¹⁰.

3.21. *Olea europea* L.

Familya: Oleaceae

Türkçe: Zeytin

Şekil 36

Bu tür 10 – 20 metre yükseklikte, dalları dikensiz, meyvası uzunca ve büyük, beyaz çiçekli bir ağaçtır. Yapraklar tanen, uçucu yağ, organik asitler ve rezin taşır.

Bölgede yapılan görüşmelerde zeytin yaprağının kurutulup kaynatılarak kan şekeri ^{24, 26}, ve tansiyon düşürücü ²⁹ olarak kullanıldığı ifade edilmiştir.

Dioskorides *Materia Medica*'da, taze zeytin dallarından yakılarak çıkartılan buharın kepeğe ve deri hastalıklarına iyi geldiğini yazmıştır ¹⁰.

3.22. *Opuntia ficus-indica* L.

Familya: Cactaceae

Türkçe: Hint inciri

Şekil 37

Kaktüsgillerden, 4 - 5 metreye kadar büyüeyebilen bir bitkidir. Meyveleri önce yeşil, sonra kırmızı-turuncuya döner. Tatlı bir lezzeti vardır ¹¹.

Kozan yöresinde yapılan araştırmada Hint inciri meyvesinin (lap inciri, eşek mayası, Kilis mayası) – mayasıla karşı, mide rahatsızlıklarına karşı, ağrı kesici olarak kullanıldığı ifade edilmiştir ²². Yörede bitkiye ayrıca “lap inciri”, “eşek mayası”, “Kilis mayası” denmektedir.

Materia Medica’da yapılan taramada herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

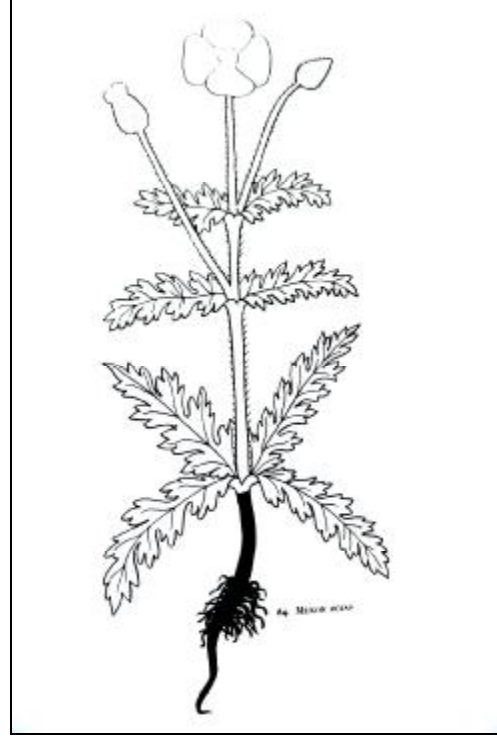
3.23. *Papaver rhoeas* L.

Familiya: Papaveraceae

Türkçe: Gelincik

Şekil 38

Şekil 39

20 ila 90 cm. yükseklikte, bir yıllık ve otsu bir bitkidir. Yapraklar parçalıdır. Çiçekler kırmızı renkli, petallerin dip kısmı siyah lekeli veya lekesizdir. Meyva tüysüz ve fıçı biçiminde, çok toumlu bir kapsüldür. Anadolu'da yaygın bir türdür. Bileşiminde müsilaj, renk maddeleri ve alkaloitler bulunur. Taç yaprakları yağlı maddeler, kırmızı boyar madde, haşhaş ve readin asidi, helme, reçine, readin alkaloidi, reagenin, antosian glikozid mekosianin, mekopelargenin, az miktarda morfin vs. ihtiva eder. Topraküstü kısımlar ve meyve kapsülleri readin alkaloidi, az miktarda morfin ve narkotin ihtiva ettiği keşfedilmiştir⁸. Çiçek açma zamanında taç yaprakları (Mayıs-Haziran aylarında) toplanır.

Kozan yöresinde halk tarafından kullanım biçimleri yapılan görüşmeler sonucunda kaydedilmiştir. Görüşme yapılan kişiler tarafından bitkinin kurt düşürücü³⁰, kolestrol düşürücü³⁰, öksürük kesici²⁷ olarak kullanıldığı ifade edilmiştir. Taç yaprakları çiçek açma döneminde toplanarak kurutulmakta ve

infüzyon hazırlanmaktadır. Görüşme yapılan kişilerden Zöhre Kara tarafından yörede bitkiye “pampal çiçeği” de dendiğini belirtmiştir.

Dioskorides, gelinciğin tohumlarının şarapla birlikte içildiğinde uyku verici özelliğe sahip olduğundan bahsetmiştir. Yaprakları çiçek başlarıyla birlikte iltihaba karşı kullanılır ¹⁰.

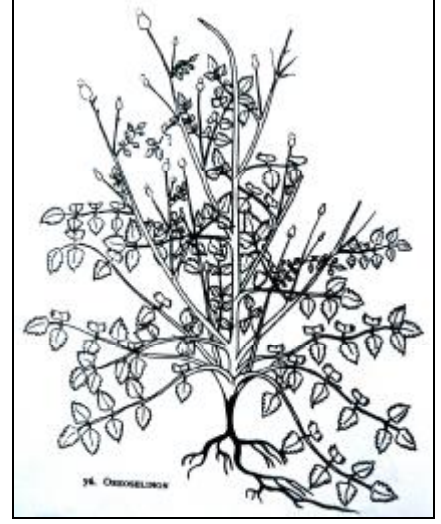
3.24. *Petroselinum crispum* (Miller)

Familya: Umbelliferae

Türkçe: Maydonoz

Şekil 40

Şekil 41

Bu tür 50 – 80 cm. yükseklikte, iki yıllık, tüysüz, yeşilimtırak renkli çiçekleri olan, özel kokulu bir bitkidir. Bileşiminde uçucu yağ, sabit yağ ve flavon glikozitleri taşır⁸.

Bölgede yapılan araştırmada maydanozun iltihap kurutucu²² böbrek rahatsızlıklarına karşı²⁷, idrar yolları iltihabına karşı²⁷ ve zayıflatıcı²⁷ olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Bitkinin yaprakları kurutularak dekoksyonu hazırlanıp dâhilen kullanıldığı ifade edilmiştir.

Dioskorides; maydanozu adet kolaylaştırıcı ve mide, böbrek ve mesane problemlerinde kullanıldığını *Materia Medica* adlı yapıtında listelemiştir¹⁰.

3.25. *Punica granatum* L.

Famulya: Punicaceae

Türkçe: Nar

Şekil 42

Dikenli bir çalı ya da dikensiz küçük bir ağaç halindedir. Yapraklar basit, çiçekler koyu kırmızı veya nadiren beyaz renklidir. Meyva 5 – 8 cm. çapında, küremsi şekilli ve üzeri kırmızımtırak sarı renkli kabukludur. Nar meyvası kabuğu tanen ve triterpenler bakımından zengindir ⁸.

Yörede yapılan görüşmede, tanelerinin kaynatılmasıyla elde edilen şurubun (nar ekşisi) kan şekeri düşürücü olarak kullanıldığı ifade edilmiştir ²⁶.

Dioskorides, nar suyunun bal ile karıştırılarak ağızdaki yaralara, mide ülserine, kulak ağrılarına karşı kullanıldığından bahsetmektedir ¹⁰.

3.26. *Rosa canina* L.

Familya: Rosaceae

Türkçe: Kuşburnu

Şekil 43

Bu tür 1,5 – 3,5 m. yükseklikte, dalları sarkık, çalı görünüşünde, dikenli bir ağaççıktır. Bileşiminde şekerler, organik asitler, tanen ve vitaminler (A, B, C) bulunur⁸.

Dilekkaya Köyünde yapılan görüşmede kurutulmuş meyvelerinin kış aylarında soğuk algınlığına karşı çayının hazırlandığı ifade edilmiştir²⁴.

Dioskorides , Materia Medica adlı yapıtında , kurutulmuş meyvelerinin barsak boşaltımını durdurduğunu ifade etmiştir¹⁰.

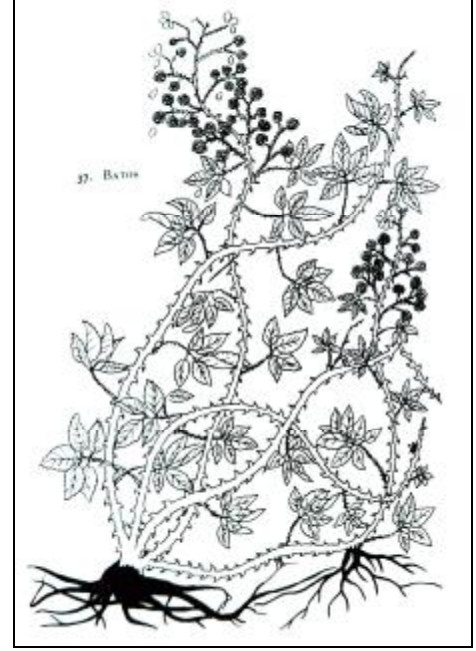
3.27. *Rubus caesius* L.

Familya: Rosaceae

Türkçe: Böğürtlen

Şekil 44

Şekil 45

Çalı görünüşünde, beyaz çiçekli, dikenli ve çok yıllık bir bitkidir. Yapraklar üç yaprakçıklıdır. Yaprakçıklar alt yüzde tüylü ve dişli kenarlıdır. Meyva önce yeşil sonra kırmızı ve olgunlukta siyahımsı renktedir. Türkiye’de yaygın bir bitkidir. Özellikle yol kenarlarında yetişir. Yaprakları ve kökü tanen, organik asitler ve şekerler taşımaktadır ⁸.

Kozan yöresinde halk tarafından kullanım biçimleri yapılan görüşmeler sonucunda kaydedilmiştir. Görüşme yapılan kişiler tarafından bitkinin kökünün genel olarak damar açıcı ³¹, şişkinliğe karşı ³¹, iltihap kurutucu ²², mide rahatsızlıklarına karşı ¹⁹ kullanıldığı söylenmiştir. Bitkinin kök kısmının önce kurutulduğu, bu işlemden sonra küçük parçalar halinde kıyılarak kullanıma hazırlandığı ifade edilmiştir. Son işlem olarak kurutulmuş ve kıyılmış bitki kökünün demlenerek içildiği söylenmiştir. Yörede bitkinin diğer kısımlarının herhangi tıbbi kullanımına rastlanmamıştır.

Ayrıca görüşme yapılan kişilerden Fatma Güney, yörede böğürtlen bitkisine “zincar” da dendiğini söylemiştir. Dilekkaya köyünden Dede Eroğlu

böğürtlen bitkisinin “karamık” olarak adlandırıldığını ve kökünün şeker düşürücü olarak kullanıldığını belirtmiştir. ²⁴

Dioskorides, böğürtlenin midevi, kalp kuvvetlendirici olduğundan ve hemoroide karşı kullanıldığından bahsetmiştir. Şişkinliği gidermek için çiçekleri şarapta bekletilir. ¹⁰

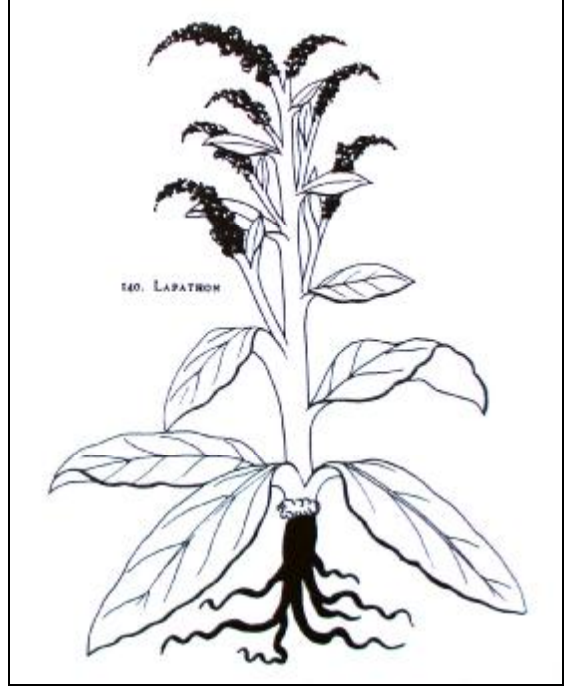
3.28. *Rumex acetosella* L.

Familya: Polygonaceae

Türkçe: Kuzukulağı

Şekil 46

Şekil 47

Bu tür 20 – 50 cm. yükseklikte, kırmızımtırak gövdeli, çiçekleri pembe renkli, çok yıllık ve otsu bir bitkidir. Yapraklar tüysüz ve ok biçiminde, ekşi lezzetlidir. Anadolu'da yaygın bir bitkidir. Yapraklar potasyum tuzu halinde oksalik asit, kökler ise tanen taşımaktadır⁸.

Yörede yapılan görüşmede kuzukulağının kan şekeri düşürücü olarak kullanıldığı ifade edilmiştir²⁴. Ayrıca yörede kuzukulağına, kızlaryemişi de denmektedir.

Dioskorides; bitkinin tohumları su veya şarapla birlikte, dizanteriye, akrep sokmalarına, mide bulantısına karşı kullanıldığını belirtmiştir¹⁰.

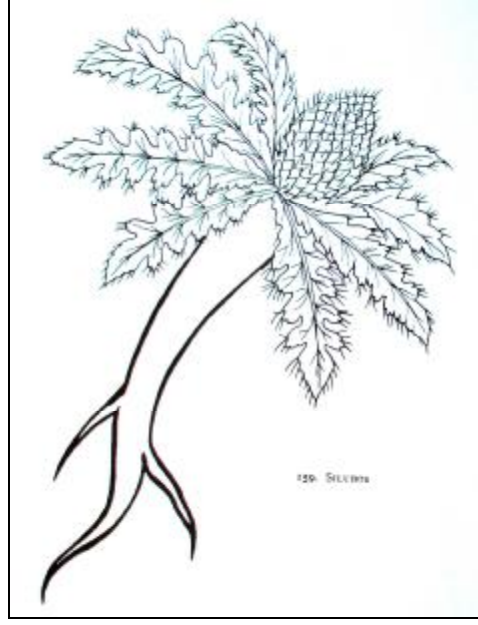
3.29. *Silybum marianum* L.

Familiya: Compositae

Türkçe: Devedikeni

Şekil 48

Şekil 49

Bu tür 30 – 100 cm. yükseklikte, gövdesi köşeli, seyrek tüylü, 1 – 2 yıllık otsu bir bitkidir. Yapraklar soluk yeşil renkli, beyaz damarlı, kenarları derin dişli ve dikenli, çiçekler baş şeklinde bir arada, mor renklidir. Bitki tanen, rezin, uçucu yağ ve acı maddeler taşımaktadır. Meyvede sabit yağ, nişasta, tanen bulunur ⁸.

Yörede yapılan görüşmede gövdesinin kabuğu soyulduktan sonra taze olarak yendiği, çiçek ve dallarının dekoksyonu hazırlanarak romatizma ağrılarına karşı kullanıldığı ifade edilmiştir ²¹. Ayrıca yörede bitkiye kenger denildiği ifade edilmiştir.

Dioskorides taze yapraklarının yağ ve tuzla karıştırılıp yendiğinden bahsetmektedir. Kökünün suyu kusmaya karşı kullanıldığını ifade etmiştir ¹⁰.

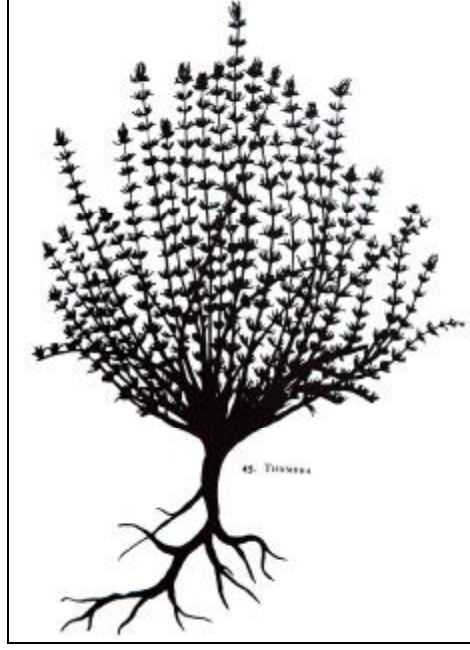
3.30. Thymus

Familya: Labiatae

Türkçe: Kekik

Şekil 50

Şekil 51

Bu türler pembe veya beyaz çiçekli, küçük yapraklı, kuvvetli kokulu ve çok yıllık bitkilerdir. Kurak tepe ve sırtlarda kümeler halinde bulunur. Bileşiminde uçucu yağ, acı madde ve tanen bulunur⁸.

Yörede yapılan görüşmelerde kekiğin mide rahatsızlıkları için kaynatılıp içildiği²², prostata²⁴, sancıya karşı²⁶ kullanıldığı ve kabızlık tedavisinde²¹ kullanıldığı ifade edilmiştir.

Dioskorides, kekiğin içildiğinde adet idrar söktürücü olduğundan bahseder. Ciğerdeki enflamasyonda kullanılır ve yılan sokmasına karşı hem içilir hem sürülür¹⁰.

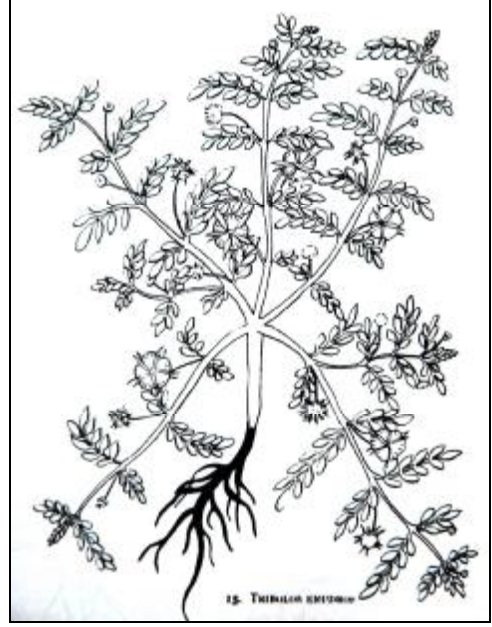
3.31. Tribulus terrestris L.

Familya: Zygophyllaceae

Türkçe: Demirdikeni

Şekil 52

Şekil 53

Bir yıllık otsu bir bitkidir. Toprak üzerinde yatık olarak bulunur. Yaprakları bileşik 10 – 16 yaprakçıklıdır. Çiçekler küçük ve açık sarı renkli, meyve 10 mm. Çapında boynuz şeklinde sivri uçlara sahiptir. Türkiye’de oldukça yaygındır. Bileşiminde sabit yağ, rezin ve alkoloitler bulunur ⁸.

Bölgede yapılan görüşmelerde Kazım Çalıklı tarafından demirdikeninin şeker düşürücü olarak kullanıldığı ifade edilmiştir ²⁶. Yörede “deveçökerten” adıyla da anıldığı belirtilmiştir.

Dioskorides tüm kısımlarının enflamasyona karşı kullanıldığını belirtmiştir. Balla birlikte bademcik iltihabı, ağız içi yaralar ve dişeti iltihabı için kullanılır. Göz ilaçları için suyu çıkartılır ¹⁰.

3.32. *Urtica dioica* L.

Familya: Urticaceae

Türkçe: Büyük Isırganotu

Şekil 54

Şekil 55

Çok yıllık, dioik ve otsu bir bitkidir. Boyu bazen bir metreyi geçer. Yapraklar koyu yeşil renkli, saplı, dişli kenarlı ve yakıcı tüylüdür. Yaygın bir türdür. Tohum ve yapraklarının bileşiminde potasyum tuzları, organik asitler, histamin, asetilkolin, çinko, magnezyum, kükürt, fosfor, demir, silisyum, klor, tanen ve vitamin C bulunur ⁸.

U. dioica L. Dünya Sağlık Örgütü tarafından hazırlanan raporda şeker hastalığını azaltıcı (antidiabetik) bitkiler arasına alınmış ve bu konuda yapılan bir araştırmada da ısırgan otunun glukoz ve fruktozamin seviyesini önemli derecede azalttığı belirtilmiştir.

Kozan yöresinde halk tarafından kullanım biçimleri yapılan görüşmeler sonucunda kaydedilmiştir. Görüşme yapılan kişiler tarafından bitkinin tohumunun kansere ve şeker hastalığına karşı ¹⁸, prostat kanserine karşı ²²,

yapraklarının sivilce için ²², kanser hastalığına ^{19, 27, 32} karşı kullanıldığı ifade edilmiştir. Tohumları dövülerek balla karıştırılıp sabahları bir kaşık aç karnına alınmak suretiyle prostat kanserine karşı kullanıldığı söylenmiştir. Yaprakları kaynatılarak dekoksionu hazırlanmakta, sivilceler için haricen, kansere karşı ise dâhilen kullanıldığı ifade edilmiştir.

Dioskorides, yapraklarının tuzla birlikte sürülmesiyle köpek ısırıklarına iyi geldiği ve kangrene karşı kullanıldığını ifade etmiştir. Tümör ve ülserle karşı kullanılmaktadır ¹⁰.

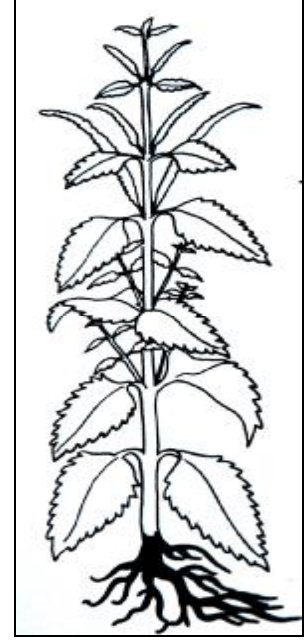
3.33. *Urtica urens* L.

Familya: Urticaceae

Türkçe: Küçük Isırganotu

Şekil 56

Şekil 57

Bir yıllık monoik ve otsu bir bitkidir. Boyu 60 cm. kadar olabilir. Yapraklar açık yeşil renkli, saplı, dişli kenarlı ve yakıcı tüylüdür. Duvar kenarları ve harabeliklerde bol olarak görülür. Bileşiminde potasyum tuzları, organik asitler, histamin, asetilkolin, vitamin C bulunur⁸.

Kozan yöresinde görüşme yapılan Dede Eroğlu hastalıklarına karşı kullanılan ısırgan otunun, küçük ısırgan otu olduğunu ifade etmiştir²⁴.

Dioskorides, yapraklarının tuzla birlikte sürülmesiyle köpek ısırıklarına iyi geldiği ve kangrene karşı kullanıldığını ifade etmiştir. Tümör ve ülserle karşı kullanılmaktadır¹⁰.

4. GENEL DEĞERLENDİRME

“Kozan Yöresi Florasındaki Tıbbi Bitkiler ve Bunların Halk Tıbbında Kullanılışı” başlıklı tez çalışması çerçevesinde, Kozan yöresi florasında, yöre halkından alınan bilgiler doğrultusunda tıbbi florayı belirlemeye ve görüntülemeye yönelik bir araştırma yürütülmüş; bu araştırmanın tamamlayıcısı olarak da saptanan bulgular literatürde yer alan bilgilerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma süreci uzun ve zorluklarla dolu olmakla birlikte tez yazarı için fevkalade ilginç ve değerli bir deneyim olmuştur. Tamamlanmış haliyle tez çalışmasının, bir yandan Kozan yöresi hakkında yürütülecek folklor ve farmakognozi çalışmaları için dikkate değer bir kaynak diğer yandan farklı yöreler hakkında yürütülecek benzer çalışmalar için esin kaynağı olması umulmaktadır.

Araştırma çerçevesinde, yöre halkının, özellikle ileri yaşta olanların ve bunların yakın çevresinde bulunanların tıbbi bitkileri daha iyi tanıdıkları ve daha sık kullandıkları saptanmıştır. Bilgi ve kullanma alışkanlığına sahip olanların, çok sayıda tıbbi bitki hakkında bilgi sahibi olmayıp bir ila beş bitkiyi tanıyor ve onlardan faydalıyor olması dikkate değer bir husustur. Bir başka deyişle yöreye mal olmuş tıbbi bitkiler bilgisi farklı kişilere dağılmış halde bulunmaktadır. Dikkate değer bir diğer husus, tıbbi bitkilerden gelecek yararlar ilgili beklentinin çok yüksek olmaması; yöre halkının ciddi sağlık sorunlarıyla mücadele konusunda çağdaş bilimsel tıbbın olanaklarına yönelirken, geleneksel reçeteleri gündelik yaşamın ufak tefek sorunları için gündeme getirmesidir.

Günümüzde yöre halkının kolektif bilgi dağarcığında yaşatılan geleneksel reçetelerin, Kozan’ın tarihsel hemşerisi Dioskorides’in kitabında yer alanlarla kısmen örtüştüğü gözlenmektedir. Tez çalışmasında saptanan 33 bitkinin dokuzu Dioskorides tarafından benzer amaçla kullanılırken, 20 tanesinin farklı amaçlarla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bitkilerden dördü için ise Materia Medica’da hiçbir kayda rastlanmamıştır. Dönemler arası tıp anlayışı ve tıp bilgisinin halka mal oluşunu farklarının bulunması bu durumun bir açıklaması olarak değerlendirilebilir. Kozan yöresinde halen yürütülmekte olan tıbbi

bitkilerin kullanıldığı tedavi edici uygulamalar sadece tıp tarihinin mirası olmakla kalmayıp, yakın geçmişten ve çağdaş dünyadan da etkilenmeler taşımaktadır. Bu bağlamda kimi kullanımlar, ne tıp tarihinde ne de çağdaş bilgiler çerçevesinde yeri olmayan endikasyonlara yönelik olarak gerçekleştirilmektedir.

Yakınmaları gidermek ve yitirilen sağlığı geri kazanmak yolundaki arayış, tüm canlılarda bulunan temel bir niteliklerdir. Bu konuda insanın, dünya ölçeğinde, en ileri gitmiş tür olduğunu ve konuya sağlığı geliştirme gibi yeni bir boyut eklemiş bulunduğunu söylemek olanaklıdır. Tıbbi bitkilere yönelik ilgi ve onları kullanma denemeleri bu genel çerçevede ortaya çıkmaktadır. Kozan yöresi halkı fevkalade zengin bir bitki örtüsüyle çevrili olarak yaşamının avantajını kullanarak bitkisel droglardan oldukça etkili bir şekilde yararlanmaktadır. Bu yararlanış doğayla ve tarihle bütünleşmenin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

5. KAYNAKLAR

5.1. Kaynak Kitaplar

- 1 - **Yakar N.** *Renkli Türkiye Bitkileri Atlası*. İstanbul: Buke Yayınları, **2004**.
- 2 - **Baytop T.** *Türk Eczacılık Tarihi Araştırmaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, **2000**.
- 3 - **Dölen E.** *Eczacılık Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, **1995**.
- 4 - **Anderson F J.** *An Illustrated History of Herbals*. New York: Columbia University Pres, **1977**.
- 5 - **Bayat A H.** *Tıp Tarihi*. İzmir: **2003**.
- 6 - **Baytop A.** *Türkiye’de Botanik Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Tübitak Yayınları, **2004**.
- 7 - **Atabek E, Görkey Ş.** *Başlangıcından Rönesansa Kadar Tıp Tarihi*. İstanbul: İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, **1998**.
- 8 - **Baytop T.** *Türkiye’de Bitkilerle Tedavi*. İstanbul: Nobel Yayınları, **1999**.
- 9 - **Baytop A.** *Farmasötik Botanik Uygulamaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, **1993**.
- 10 - **Gunther R T.** *The Greek Herbal of Dioscorides*. London and New York: Hafner Publishing Company, **1968**.
- 11 - **Tuzlacı E.** *Şifa Niyetine*. İstanbul: Alfa Yayınları, **2006**.
- 12 - **Tuzlacı E.** *Türkiye Bitkileri Sözlüğü*. İstanbul: Alfa Yayınları, **2006**.
- 13 - **Baytop T.** *Türkiye’nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, **1963**.
- 14 - **Hakim M S.** *Al- Biruni’s Book on Pharmacy and Materia Medica*. Hamrad Academy Pres, **1973**.
- 15 - **Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi.** *Yabancı Bitkilerin Tıpta İlaç Olarak Kullanılışları*. Ankara: Tarım Bakanlığı Yayınları, **1974**.

16 – **Jashemski W F.** *A Pompeian Herbal*. Texas: University of Texas pres, 1999.

17 - **Sarı N, Yazıcı H, Çiçekler M, Özhatay N.** Yazma Eserlerden Tıbbi Bitki, Hayvan ve Madenler Sergisi Kitabı. İstanbul: **2002**.

5.2. Kaynak Kişiler

18 - **Perihan Saygılı**, 1954, Ayşehoca Köyü, KOZAN.

19 - **Ömer Lütfi Kılıç**. 1944. Sağkaya Kasabası, KOZAN.

20 - **Hatun Dilci**. 1943. Dilekkaya Köyü, KOZAN.

21 - **Hasan Eroğlu**. 1953. Hemite Köyü, KOZAN.

22 - **Fatma Güney**. 1933. Dilekkaya Köyü, KOZAN.

23 - **Cumhur Sönmez**. 1951. Dilekkaya Köyü, KOZAN.

24 - **Dede Eroğlu**. 1941. Dilekkaya Köyü, KOZAN.

25 - **Gümüş Güney**. 1972. Dilekkaya Köyü, KOZAN.

26 - **Kazım Çalimli**. 1939. Sağkaya Kasabası, KOZAN.

27 - **Emine Taşçı**. 1973, Hemite Köyü, KOZAN.

28 - **Şadiye Cengiz**. 1952. Ayşehoca Köyü, KOZAN.

29 - **Hüseyin Arık**. 1931. Sağkaya Kasabası, KOZAN.

30 - **Zöhre Kara**. 1946. Ayşehoca Köyü, KOZAN.

31 - **Osman Gülmez**. 1969. Karahoroz köyü, KOZAN.

32 - **Ufuk Metin**. 1975. Sağkaya Kasabası, KOZAN.

6. EK: ÇALIŞMA SÜRECİNDEN ENSTANTANELER

Şekil 58. Dilekkaya köyünden görüntü.

Şekil 59. Fatma Güney.

Şekil 60. Anavarza Açık hava Müzesi.

Şekil 61. Anavarza Açık hava Müzesi.

Şekil 62. Anavarza Açıkhava Müzesi.

Şekil 63. Sağkaya Kasabası.

Şekil 64. Anavarza Kalesi, Dede Eroğlu.

7. ÖZGEÇMİŞ

Özgür Kıran 1974 yılında Adana'da doğdu. İlkokulu ve orta okulu Adana'da bitirdikten sonra üç yıl İstanbul Kuleli Askeri Lisesi'ne devam etti ve Adana Borsa Lisesi'nden 1992 yılında mezun oldu. 1994-2000 yılları arasında Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nde eğitim gördü. Şubat 2001'den bu yana Adana'nın Karaisalı ilçesinde serbest eczacı olarak çalışmaktadır. Eylül 2003'te Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi yüksek lisans programına kaydoldu. Evlidir ve İngilizce bilmektedir.